

Závada Pál

Kulákok és fényképészek

*vetített-képes székfoglaló előadás és fölolvasás
2006. december 18.*

Tisztelt Közönség, Hölgyeim és Uraim!

Noha székfoglalóm címe legutóbbi regényemre, A fényképész utókorá-ra is utal, előadásomban jobbra Kulákprés című szociográfiámra fogok támaszkodni – legújabb könyvemre, amely ez év őszén jelent meg harmadik kiadásban.

Ezúttal nem érinteném azonban a könyv törzsét, főtörténetét, amelynek középpontjában saját felmenőim állnak. Inkább a harmincas-negyvenes-ötvenes évek Tótkomlósáról, régi tótkomlóiakról beszélnék. Közelebbről pedig néhány úgynevezett kulákról – és hajdani fényképészeiről. Akikről viszont nem érdemes képek nélkül szólni, úgyhogy számítógépemből vetíteni is fogok. Némely pontokon pedig a tényirodalom talajából ki fog sarjadni a fiktív prózának – avagy a prózai fikciónak – egy-egy kicsiny hajtása is.

Miként rögtön nyitányul is – Milota című regényemből olvasok föl egy honfoglalási-falualapítási tárgyú darabot:

„Füleljetek csak, drágáim, akár egy tengeri kagylóba, hogy a mélységes járatokban miként morajlik a múlt! Ahonnan én negyedévezrednyi távolból is hallom a csörtetést, az ostorpattogtatását annak a hangadónak, hivatásból élenjáró iránymutatónak, ki hadak híján nem hadúr, hanem afféle mezei gazdák telepesseregének kalauzoló vezére, közügyeik választott bírója. Akit mondjuk a valahai sámáni tiszt két örököse, az Első lelkész meg az iskolamester, továbbá a jegyző, az albíró és a tíz esküdt kísér. Nem szabad eltévedniök, akár tajtékozó hátslovakon, akár laprugók kagylóján ringó, ürge társaskocsikon robognak előre újra és újra, hogy megbizonyosodjanak róla, valóban ugyanerre jártak-e három vagy öt hete a legjobb települőhelyet kikeresni Rudnyánszky báró pusztáján. S hogy eldöntsék, az úttalanságban melyik a rövidebb vagy a járhatóbb út, melyen a nehéz, ökrökqvontatta szekerek porbaveszően hosszú karavánja is végigevickélhet. Végül pedig akkurátusan célba kell érniük, egyrészt tehát helyrajzilag is a legalkalmasabb ponton kell meghatározniuk a mai piacteret, hogy aköré rendezhessék a nyolcvan beérkező család minden ponyvasátoros lakószekerét, saroglyás- és tárkocsiját s közöttük terelt összes állatát, másrészt viszont – mert erről se szabad elfeledkezni – tartani muszáj magukat a célbajutás pontos határidejéhez is.

Hiszen meg van határozva!, hogy az 1746-odik év Szent György napjáig, azt mondja, ők a jelölt pusztát tartoznak csupa jámbor, istenfélő, jó gazdákkal társulva megszállani. /.../

Szemöldökvonogató, komor ábrázattal szemlélték e vidéket a jeles férfiak, iskolamesterükkel hajtattván el a lépten-nyomon máris ott lábatlankodó, rajcsúrozó gyermekhadakat, majd tanakodtak egy rövidet, minek során rögtön lehurrogták a tanítót, ki a maga építményét látta volna szívesen épp azon a helyen, ahová összebólogatva s erélyes léptekkel indultak meg nyomban, s ahol főzőcskézni összeverődött asszonyok holmi tábortüzeket készültek már rakni, így a kelekótya fehérnépet határozott férfiszókkal volt muszáj onnan kipenderíteni. Mert hogy akkurát itt kell lennie, ergo tehát itt is lesz a templom. Vagy hát imaház, egyelőre.

Nak szem zasztanye ten kocs zo zvonom!, vájt bele az Első egy keresztet csizmája sarkával a földbe, pontosan a mai torony helyének a közepébe. Azt parancsolta tehát, hogy ide álljon az a kocs a haranggal.”

(Milota, 187-189. old.)

1-ször is az ELSŐ részben TÓTKOMLÓS MÚLTJÁRÓL

- **01** Régi tótkomlói fényképek közül válogatok és vetítek... A századfordulás főtéri kép jobb oldalán az úgynevezett Zlotszky-patika háza áll. A falunak ezt az egyetlen házát bombázták le a II. világháború végén, állítólag angol repülőgépről. A községháza eredetileg nem nyúlt ki a főutca sarkáig, hisz

- **02** a falu központi kereszteződésében sokáig egyszerű kétablakos ház állott. Talán bolt üzemelt benne?, a szomszédos Buchbinder-féle asztalosműhelyhez vagy magához a községházához tartozhatott?

- **03** A Komló szálló földszintjének hajdan csak a középső fertálya működött étteremként – a sarokrészt bizonyos Grosz és fia bérelte „vas-műszer-áruraktár” céljára. Centrális elhelyezkedésénél fogva nehezen képzelhető el, hogy az 1918-as novemberi pogrom idején legalább az ablakait be nem ütötte a zsidóverő csőcselék. És valóban. A szakirodalomban – ifj. Balogh Istvánnál – ezt olvashatjuk: „Az üzletsoron és a Komló oldalában lévő Klein-, Grosz- és Kohn-üzleteket kifosztották, a keresztény Horváth boltot viszont nem bántották.”

- **04** Itt valami jeles potentátokat fogad nyilván a községi bíró – jegyzővel az oldalán, a nevek nem ismeretesek. Kiderül viszont a hátoldali pecsétről, hogy a felvételt Weisz Sándor, a korszak legkitűnőbb helybeli fotográfusa készítette – Tótkomlóra a húszas évek végén érkezhetett családotul Békéscsabáról, gyermekei még a felvidéki Léván születtek a századforduló táján.

- **05** Szlovákok-lakta létére bizony az én falum is főtéri országzászlóval tiszteli meg az 1938-cal kezdődő ország-visszagyarápítást, s noha meglehet, bíró urunk szónoklatán erősen átüt a tótos akcentus, a hazafiúi s honleányi magyar érzelmek komolyságában Tótkomlóson sem illendő kételkedni.

- **06** Koppány János – jeles lelkész és lokálpatrióta – fényképezte a Szárazér-parti csónakos-tanyás tájképet,

- **07** ez a békebeli fotográfia pedig azóta sem látható szépségében mutatja a belső-érpartot és e parasztfalu polgárosodásának valaha lehetségesnek látszott, ám elveszett útját.

- **08** A főtéri képet bizonyos Sin Lajos exponálta 1937-ben, mint írja, délnyugati irányból. A hétfői piacot ábrázolja, valamint az evangélikus templomot, illetve tornyot, amely a jegyzetíró szerint 57 – valójában 64 – méter magas.

- **09** A templom nevezetes tornyának csúcs-csillagát 1942-ben tisztítás, fényesítés (sőt, lehet, hogy aranyozás?) céljából leemelték, majd az itt ábrázolt fölszentelést követően visszahelyezték.

Ehhez kapcsolódóan Jadviga párnája című regényemből fölolvassám annak a bádogoslegénynek a legendáját, aki ezt a csillagot a torony elkészültekor, legelőször próbálta fölhelyezni.

„Betérek Buchbinder Miki műhelyébe, de kuncaftjai vannak, nem ér rá diskurálni. Iszol valamit?, kérdi, de választ nem vár, búvik a fekete kendő alá. Miki csak a kirakatba tesz fotográfiákat, a műtermet rajzaival díszíti, s a hátterek kulisszáit is maga festi meg. S akkor az asztalon egy csaknem kész rajzán fedezem föl azt, ami az imént is eszembe ötlött, ahogy azon a helyen haladtam keresztül. Föl is néztem a torony csúcsára.

1795 Május 12-ikén az evangélikus templom elkészültével a főbejárat előtt bizonyos Zsilák Tisztelendő szenteli föl anyaszentegyházunk mintegy másfél méter átmérőjű jelvényét, a csillagot, ezt a gömbalakból túhegyes kúptüskéket meresztő nyeles acélbuzogányt, mely azóta is odafönt látható a 64 méteres, kecses torony csúcsán. A csillagot a szertartás végeztével vontatják föl csigákkal, előbb az erkélyre, majd a dudoros-csipkés toronypalást mentén ügyyel-bajjal a még körbeállványozott rézgömb fényes labdájára. Odafönt Müller díszítőkovács várja segédjével és segítőivel. A bámész gyülekezetet szerencsére a túloldalra terelték addigra már. Hlavicska János helybeli bádogoslegény szíjazza magára a széles övet a tartókötéllal, s mászik a már fölállított és rögzített buzogány nyelére, hogy kioldozza a vontatókötelzetet. Ám ahogy belekapaszkodik az alsó acéltüskébe, a buzogány elbillen, s lerántva az állvány egyik sarkát, beszakítva a bronzpalást szoknyafodrárt, és magával sodorva a bádogoslegényt, csapódik be a templomkert kerítésének ama szegletébe, tövig beverve öles tüskéit a járda téglái közé. Hlavicska János kissé odébb, a gyepen zúzza föl ismerhetetlenné magát.

Az esetet Buchbinder Miki is, én is Rosza Pali barátunktól, evangélikus iskolai tanítótól hallottuk a múlt héten, ő talált róla valami följegyzést. Miki a becsapódást követő pillanatot rajzolta meg. A csillaglövédék kráterénél heverő bádogosfiú alaktalan teteme felé egy leány rohan, mezítláb, ingvállasan, futtában lecsúszik róla a kendő.

Ha Pali megírja, és kell az újságnak, odaadom mellé ezt a vázlatot, tesz le az asztalra nekem és magának egy-egy pohár bort Buchbinder Miki. Ránézek.

Miért?, neveti el magát vállat vonva, zsinagóga nem épült itt, így nem is esett le róla semmi! Rajzoltam volna meg ezt a nyomorúságos imaházat az öreg davenolókkal?

Akár azt is, mondom. De legalább fényképezd le őket!, próbálom rábeszélni most is a Mikit, hogy az Isten szerelmére, fotografálja le, amit lát, s ne csak művészkedjen.

De hogy mi anyag, mi pénz az!

Megrendelem tőled!, mondom, már sokadjára.

Később a gesztenye alatt, a padon ülök. Arra gondolok, jobban meg tudnám én azt írni, mint a Rosza Pali. Meg arra, hogy jobb lett volna, ha ez Mikinek jut eszébe.”

(Jadвига párnája 98-99. old.)

2-szor a MÁSODIK részben EGY PARASZTTÁRSADALOM TAGOZÓDÁSÁRÓL

- **10** Valamely helyi társadalom hierarchikus építményét verbálisan fölrajzolni nem olyan kockázatos próbálkozás, mint ugyanezt a fényképek konkrét állításaival illusztrálni. Mert hogy – kezdenénk, ugye, a struktúra alján – abban ugyan ki lehet biztos hatvan-nyolcvan évvel később, hogy akik az omladozó lépcsőn üldögélnek,

- **11** vagy akik mint csizmás kisfiúk,

- **12** labdát szorongató leánykák néznek a lencsébe, valójában nem százholdas gazdák vagy jómódú iparosok gyermekei-e?

- **13** A visszaemlékezők a Földművelő Egyletet – amelynek itt látjuk a jelmezes-álbajuszos színjatszóit – a helybéli szegényebb parasztság szervezetének tartják.

- **14** De hogy az állatoknak való farsangi tangóharmonikázás, illetve az eközbeni fényképezkedés elterjedt szokását itt kik gyakorolják éppen, nem tudom.

- **15** Szakértőim azt mondják, a tipikus tótkomlói középparaszt családját épp olyannak lehet elképzelni, mint a lova kantárját tartó Szokol Jánost és hozzátartozóit – holott állítólag ezt a családot is a kulákjelöltek között kell számba vennünk.

- **16** Aki szokott nézegetni régi falusi képeket, tanúsíthatja, hogy a legkitűnbeket a valahai cséplések alkalmából beállított nagyotállok között lehet megtalálni. A cséplési képekhez komoly hagyomány s igen magasfokú fotográfusi szaktudás fűződött, amelynek gyakorlására az én falumban főleg Paulik Pált hívták ki a szérűskertekbe. A részesművelő szegényparasztok és a cséplőcsapatok rendszerint közvetlen, joviális viszonyban lehettek a gazda családjával. Ilyesmiről van itt is szó: A munkakezdést fölvonulásával tiszteli meg az érintettek apraja-nagyja – ki-ki a maga szerepének jelmezében és kellékeivel: fehér nyári ruhában gyöngysorral, motoros-szemüvegben biciklivel, gépészi olajos ancúgban, pelyvapor ellen bekötött fejjel vagy éppen ingben-

gatyában, vasvillával –, a nagymamának még a karszékét is kiviszik. Ha osztályharc dúlna köztük, nyilván nem fényképezkednének közösen ilyen odaadással – akik között pedig dül, azok nem mutatkoznak együtt.

- **17** De nyugodtan beállhatnának a csoportképbe a csizmás gyerekek, Bogár József és barátja, Zsingor Mátyás is.

- **18** A mezítlásokat pedig Kancsó Györgynek és Kancsó Annának hívják, labdát kaptak éppen édesapjuktól, aki cirkuszi zenész volt ekkoriban.

- **19** A Szárazér egyik hídján készült képen – félfenékkel ülő nő, háttérben a torony – az igazi rejtély az, hogy a jobb széli pilléren mintha csizmába és sonkanadrágba bújtatott láb állana.

- **20** Nem tudok semmi közelebbit erről a fotográfiáról, amelyen nem kevesebb, mint tíz nővel mutatkozik egyetlen bajuszos férfi (maga is kötényben), holott a képet már könyvem '91-es kiadásában is „a polgári és paraszt formák ellentétessége” illusztrációjaként mutattam be – és okosabb máig se lettem.

- **21** Nem pusztán a csupasz anyagi-gazdasági elrendező-erőkről beszélünk tehát, hiszen eszmeikkel-ideológiaiakkal is tanácsos számolnunk (magyar-ruhás-zászlós-címeres komlói tót leányok egy aratási ünnep fölvirágozott szekeren, mégpedig Weisz Sándor felvételén),

- **22** vagy akár ennél kevésbé elvont kedvtelésekkel, mint a méhészkedés, teszem azt. A kép hátoldalán azt tudatja valaki, hogy a komlói méhészek Franciszti János tanyáján gyűltek éppen össze, előtérben a tisztosfüves méhlegelő.

Milota című regényemből a főhős méhészettörténeti előadásaiból olvasok föl egy részt:

„A régiek közül a rómaiak írtak a legtöbbet a méhészetéről, mert önáluk ez az általános műveltségnek volt része. /.../ Ovidius például /.../ *Ars amatoria* című könyvében szerelemfokozó szerként ünnepli a mézet. Ami annyira szép téma, hogy külön előadást kéne szentelni neki, de most haladjunk tovább!

Merthogy a természetrajzosok józanabbja viszont föl hívja a figyelmet az önmegettartoztatásra is. Szép dolog a szerelem, de éppen ha méhekkal készülsz foglalatostkodni, csitulj le és mosakodj meg, mert ezek viszont megvadulnak a szagától. Csakúgy, mint az illatosítószerüketől. Tanítja Plinius. /.../

Még legénykoromban, a bevonulásom előtt történt, mikor az én Mariskám ölelgetésére minden alkalmat megragadtam, ami kínálkozott, sőt még azt is, ami nem. De hát a menyasszonyom viszont, úgy éreztem, ha csupán megszólal, elmosolyodik vagy akár csak megmozdul is, folyton kínálkozik, miközben persze oda nem adta volna magát. Ezért ha ölelkeztünk, inkább olyankor engedte, hogy merészebben betapogassak a ruháskái alá is, ha a hely vagy a helyzet képtelensége miatt nem kellett attól tartania, hogy túl messzire jutnánk, vagy neadjisten a célba.

Így történt ez aznap alkonyatkor is, amikor Kolácsik Mariskámat éppen ide, a Milota-vinyicába csaltam ki, néhai Maco nagyapám méheskertjébe. Nyár eleje volt, pergetés előtt, az akác-főhordás véget ért, a lépek már szépen kihízalva, pecsételve, a méz megérett, a lecsitult méhek pedig szépen csomóban csücsültek vagy csüngtek a szállódeszkák alján, semmi mozgás. Mi pedig ott bújtunk össze a deszkanyoszolyán ülve a napraforgószár-kerítés, a kaptársor meg a nyíló mályvarózsák takarásában, mi tagadás, egyre fölhevültebben. Merthogy a nyelvem már zabolátlanul csúszkált föl-alá az áhított nyakon, állon, orcákon, pillákon, ajkak és keblek közt, az ujjaim pedig a szoknya alatt jártak, amit csak vontam egyre följebb, és furakodtam, amerre kellett, míg az én Mariskám szédülten sóhajtozott a fülemben. És nyilván ezért nem hallottam meg a fölbolydulást, ahogy a méhfürtök bevadulva nekilódultak, hanem csak a megvonagló Mariska jajkiáltására kaptam föl a fejem: Hát a szoknya körül ott támad már egy egész raj! Menyasszonyom pedig ellök, fölpattan, és rémülten csapkodva le magáról a méheket menekül. Mikor utolértem, bosszúsan hányt szememre, majd vigasztalásomtól elsírva magát panaszolta, hogy fönt, combjának az érzékenyebb belső felébe szúrta bele egy méhecske a fullánkját. Ám hogy csókkal gyógyítsam, vagy hogy legalább megvizsgáljam neki a sebesülése szépséges helyét, hát erről hallani se akart. De hiszen bajos kifundálni, hogy mikor a kedve elmúlik a lánynak, miképpen kell őt ismét víggá tenni. Hát én azt ajánlottam cserébe, hogy bedugom a karomat a kaptárba, mint egy Mucius Scaevola, és akkor kölcsönösen ápolhatjuk majd egymás sebeit, mire ő nevetve vonszolt el a méhestől.

De itt akkor le is zárhatjuk ezennel az ókort.”

(Milota 62–64. old.)

3-szor a HARMADIK részben A HELYI TÁRSADALMI TAGOZÓDÁS FOLYTATÓDIK

- **23** Virtigli reklámfotó a Szenteszki-férfiszabóságról – a pózoló főnököt, a varrógépeket a kiöltözött férfiszabó-férfiakkal és inasfiúkkal nyilván csak a jobb fényviszonyok végett telepítették ki az udvarra.

- **24** Ugyanez női verzióban és valamivel korábbi időkből – ám itt magát a Singer márkájú varrógépet népszerűsítik. A hirdető pedig helyi forgalmazója, Iczkovits Lipót. Állítólag Svájc-ból hozta az ötletet, hogy eladó cséplőgépei mellé helyi gazdalegényeket, varrógépeihez leányokat fogadjon föl, hiszen tudta, hogy aki a masinát kitanulja, az végül meg is veszi, tudása és produkciója pedig további vevőket toboroz.

- **25** Ezen az 1952-es főtéri felvételen épp takarásban van Iczkovits háza (a '44-es gettó, ekkor már orvosi rendelő, Iczkovitsékat ugyanis elhurcolták és megölték) – csak a raktárak helyére épített mozi látszik.

- **26** Iczkovits, Weisz, Grosz, Ujhelly vagy Braun csupán mint emlegetett nevek – vállalkozók, kereskedők, illetve fényképészek – fordulnak elő, de arcukat nem ismerni, és általában is, az előkerült fotográfiák nemigen

ábrázolnak zsidókat. Ehhez családi fényképgyűjtemények, hozzájuk pedig itt élő – és túlélő – családok kellenének, ennek híján marad a kivétel: Az ajánlás: „Emlékül a Groszéktól Tótkomlós 1939 március 12-én” – a Weisz-múteremből.

- **27** Egy győzedelmes – érmeikkel is, pulykatollakkal is ékesített – lövészcsapat. A szemüvegesben Horváth Károly tanítót és levanteoktatót véljük fölismerni.

- **28** S íme, a notabilitás: A helyi Népbank részvényesei s egyben a falu virilisei és előljárói – tizenhat csizmás gazda közt egy csokornyakkendőskamáslis ügyvéd: Adamkovics Ágoston.

- **29** Ahol pedig bizonyára mindenféle komlói látogatás, névnap, legénybúcsú vagy más jeles alkalom végződött: Horváth Miska cigányzenekarának muzsikája közepette a Komló szála éttermében.

4-szer a NEGYEDIK részben A HÁBORÚT KÖVETŐEN

- **30** Fölsorakozik a helyi szociáldemokrácia a maga kalapácsos emberének zászlaja alá.

- **31** Ám a döntő erőt a tótkomlói baloldalon rögtön a kommunisták fogják jelenteni. Érdekes, hogy mögöttük áll még a Zlotszky-patika háza – holott a kép 1945 februári-márciusi, az oroszok pedig a faluban már '44 októbere óta benn vannak –, Tótkomlóst ezek szerint ezek után fogják bombázni még az angolok?, hogyhogy? Vagy a visszavonuló németek fogják bombázni? Szakértőim is csak találgatnak. Ebből is látszik, a fényképekkel mennyi baj van: túl konkrétan, leleplező nyíltsággal állítanak valamit – sokszor persze épp hogy hazugságot. Vagy akár megcáfolnának egy bombázási legendát is, ha rajtuk múlna.

- **32** A Csehszlovákiából 1947-ben Tótkomlóra telepített magyarok között akadtak jómódú, korszerűen gazdálkodó családok is – erről tanúskodik ez a felvidéki Vágfarkasdon lezajlott cséplés is: Benzines traktor hajtja a cséplőgépet, s a fiúcskának gyermekautója van – talán egyenesen a Škoda-gyárból.

- **33** Ezt a disznóvágást pedig a csere-kitelepülők, hajdani tótkomlóiak rendezik a hátoldal szerint a szlovákiai Kolárovoiban.

- **34** A kotróvillás masina szalmabála-préselésre szolgál, és gőzgép hajtja – fejlettebb technológiát jelent tehát, mint kiásott gödörbe taposni a szalmát, miként azt számos olyan családnál csinálták, akik kiköltözni készültek Szlovákiába. Paulik Pál, aki ezt fényképezte, maga is kitelepült, és Pozsonyban folytatta mesterségét. Talán nem volt jó neki régi nagy vetélytársa nélkül Tótkomlóson maradni – miután tanítómesterét majd konkurensét, Weisz Sándort deportálták és elpusztították.

A fényképész utókora című regényem hőse 1982-ben egy pozsonyi szobában – Frantisek Huszár Szlovákiába áttelepült fényképész lakásában – megtalálja Buchbinder fényképész fényképalbumait.

„Koren egyedül szeretett volna maradni, a Nyemcsok-testvéreknek azt mondta, inkább itt várja meg őket, s ledőlne kicsit.

Körülnézett, három szoba volt, ő a legkisebbikbe húzódott be, ahová ódon fényképész-műtermi eszközöket zsúfoltak – néhai Frantisek Huszár Ferenc még az áttelepüléskor hozta mindezt magával, magyarázhattuk volna el annak, aki kíváncsi –, a régóta használatlan műhelyszobába csak egy dívány fért. Biztosan ez fog majd Violának jutni, dőlt végig, bebújt a takaró alá, s elképzelte, hogy ezt a teret, amelyben ő kialvatlanul vacog éppen, pár óra múlva annak az asszonynak a teste fogja kitölteni.

Ahogy megfordult, a fejénél penészes gerincű fényképalbumokat pillantott meg fölستószolva a polcon, belelapozott az egyikbe. Falusi életképek voltak – talán a húszas-harmincas évekből, gondolta a kalapos-fejkendős viseletből, a lovasszekerekből, cséplőgépekből és egy hintós kirándulás úrilány-öltözékéből. A következő kötetet néprajzi érdeklődés ihlethette, húsvéti locsolkodás, karácsonyi betlehemezés, lakodalom, keresztelő és temetés, András-napi ólomöntés meg egyéb női vajákoskodások életképei szerepeltek benne. Elvértve akadt köztük néhány sötét tónusú kép ezzel-azzal foglalatосkodó zsidókról, s e lapok közt talált egy letört drót-szemüvegszárat is, melynek rugós fülkampója az album gerincébe volt beakasztva. A hátsó borító alól egy paszpartura kasírozott piaci csoportkép fordult ki a takaróra, sok figurával, vitatkozás-szerű jelenettel a közepén. Koren hiába bámulta, nem segíthettünk, de azt se bántuk, hogy – mint afféle ölébe hullott szökevény-képet – gondolta, eltulajdonítja. Becsúszhatta hát a válltáskájába, s bedugta mellé a szemüvegszárat is.”

(A fényképész utókora 347–348. old.)

5-ször az ÖTÖDIK részben A „DÖNTŐ” SZEMPONTRÓL

- **35** 1947 decemberében a kis kamaszlány, Lehoczky Anna, aki itt kockás-mintás ruhát visel, ezt írja e kép hátoldalára: „Kedves Apukám, itt küldöm az egész családot, csak te nem vagy köztünk. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk, és születésnapodra te érzed, mit kíván, aki téged igazán szeret, csókollak: Anna”. Mint képeslapot meg is címezi Lehoczky Mátyás részére cirill betűkkel „СССР”-be, a láger No. 7466/I.-be. Mire az apa majd a tótkomlói kuláklístára kerül – szerencséjére, hiszen ezek szerint túlélte a szovjet lágert –, addigra már minálunk is világossá válik, mi a döntő szempont.

- **36** A döntő szempont megragadható abban is, hogy járjon el végképp az idő az efféle életre való berendezkedés fölött, mint amit ez az Orban családról készült kép sugall. Hogy a hintóban ülő Orban Mária 1951-ben, amikor feleségül megy majd Lopusni Jánoshoz, ne számíthasson többé középparaszti családjától megörökölhető életmód-mintára, hogy a fiatal férjnek el kelljen menekülni a földtől, keressen munkát valahol Pesten, a vasútnál, hogy Tótkomlóra váltókezelőnek jöhessen később majd vissza.

- **37** A döntő szempont jelenti azt is, hogy a reakciós marhatartásnak sem úrias,

- **38** sem sajátkezü-parasztias formája többet ne virágozzék,
- **39** a saját szükségletet pedig ennyire meghaladó hízóállománnyal, anyakocának ekkora szaporulatával paraszt ne nyerészkedhessék. Ha meg be kell szolgáltatassa, rendőrileg legyen úgy intézve, hogy kalapot a fejre, és tehenét vagy disznóját a kulák maga vezesse vagy hajtsa.
- **40** Aki pedig ezen intelmeket följegyezte, Kovács főjegyző, itt szerepel ezen a pompás tablón.

6-szor a HATODIK részben A TÓTKOMLÓSI OSZTÁLYHARCRA ÉS A „KULÁKOKRÓL”

- **41** Nem halogathatom tovább annak beismerését, hogy minél közelebb jutunk a pártállami önkény kiteljesedéséhez, annál nehezebb lesz fényképeket – különösen jó képeket – találni. Minél beljebb botorkálunk a diktatúra sötét erdejében, nyilván annál nehezkesebb fényképezni – biztosan rosszabbak a fényviszonyok is. Ilyesmi tanya, kétlovas fogat, szekér, eketaliga vagy tizedesmérleg lehetett az is, amit nagyapáméktól 1950-ben, gazdaságuk kisajátításakor eltulajdonítottak.
- **42** És volt ilyen biciklijük, amelyet toltak ilyen kukoricában – noha nem volt ilyen kislányuk.
- **43** Boltos a boltajtóban egyenruhás személlyel – meglehet, ártatlan helyzet, és csak a díszlet meg a jelmez miatt emlékeztet távolról begyűjtőhelyi incidensre.
- **44** Idősebb Lehoczky Pál mint hajdani mintagazda, naplót író parasztpolgár – a kuláklista egyik prominense lehetett volna, ha ebben korai halála meg nem akadályozza. Itt látható gyermekeinek azonban sem a korszak, sem a szerencse, sem a személyes képességek nem kedveztek. Motoron ülő fia, ifjabb Lehoczky Pál örökségét betagosította a téesz, őt magát 1950-ben ártatlanul gyűjtogatással vádolták meg, és a kulákok besúgójának szervezték be.
- **45** Csizmás-öltönyös, nyakkendőtlenség-nyakkendőtlenség-nyakkendőtlenség, egy-egy pompás, fölnyergelt ló – két kuláklista-várományos fiatal gazda.
- **46** A háborús években egy tanyán elszállásoltak egy katonai alakulatot, és azok emlékül lefényképeztették magukat a háziakkal. Ha jól képzelem, így kerülhetett egy házaspár és felnőtt fiuk – egy majdani kulákcsalád – köré szám szerint tizenkilenc katona szorosra zárt sorokban, szinte résmentesen kitakarva háttérükben a cséplőgépet. A családot István Jánoséknak hívták, Závada nagymamám szomszédságában laktak, Kutyej nagymamámmal pedig távoli rokonságban álltak.
- **47** Karkus Endre sok tekintetben elütött azoktól, akikkel egy sorba született. Saját elhatározásból lett Andrásból Endre, gazdálkodó helyett saját találmányokkal is jelentkező gépiparos, életformájában pedig inkább polgár.
- **48** Ezt az érpartit idillt a Szárazér egyik pallójánál örökítették meg. Karkus Endre itt vagy még udvarol, vagy ifjú házasként rándul ki nejével a zöldbe.

- **49** Noha földet is műveltetett, de tanyájára pavilont állíttatott, ahová költözve kocsizott ki családjával,

- **50** miként ez a dinnyeszüret is remek kiránduló-programot jelenthetett a családnak. Karkus Endre később aztán kuláknak is rendhagyó lehetett.

- **51** Ha továbbra is az a kérdés, hogy milyennek kell a kulákokat elképzelni, ajánlhatom Lopusni István és Karasz Zsuzsanna esküvői képét – talán 1948-ból –, ezen aztán majd' mindenki az. Még az ülő sor illusztris leánykoszorújához is több száz katasztrális holdat írhatnánk – de hiába, mert nem fogják megörökölni már az apjuk földjét. Szakértőm, Lopusni András ifjú legényként a kép jobb szélén áll.

- **52** Több okból érdemes fölidézni egy hajdani május elsejét – még ha csak ezen az amatőrképen is. Először is azért, mert a transzparensen Sztálint szlovák nyelven éltetik, amire a poszt-sztálini tótkomlósi korszakból nem tudok már példát. Márminthogy nemcsak Sztálin-éltetésre nem tudok, hanem a szlovák nyelvnek a helyi mozgalmi életben való használatára sem. Másodszor ezek a fölvonulók a szlovák tannyelvű általános iskola előtt haladnak, nyilván ennek az intézménynek a diákjai. Annak tehát, ahol 1951 júniusában tűz ütött ki, ahová előbb nem találtak oda a tűzoltók, majd pedig azért nem tudtak oltani, mert a spricnijüket eltömte egy takarítódörnyvi vízzel együtt a masinába öntött felmosóröngy.

- **53** Első ránézésre nem eldönthető, hogy ez a katona szabadságon van-e otthon, ám a tótkomlósi faluvégen is képzeletben szolgálatba helyezi, s dobtárust szorítva mellhez vágja vigyázzba magát, avagy idegenbéli szolgálatba vetették ki egy faluszélre, de ő szalutáló parancsteljesítés közepette is szabadon öleli, kedve szerint markolja fegyverét, miközben hazagondol az övéire.

- **54** Az ötágú csillagot nem csupán Sztálin és Rákosi, hanem – noha sajnos ez rosszul látszik – a többi testvérpárt-vezető arcképe is díszíti.

- **55** És nem érthető félre a fölvonulás ama tanulsága, hogy „Szocializmusban a kisiparosság felemelkedése csakis a szövetkezeti termelésen keresztül...” satöbbi, hisz aki nem hinné, annak ott a bizonyíték: a szekérre a transzparens fölé emelt – bármi hihetetlennek tűnik is – baszomnagy cipő.

- **56** Visszaemlékezések szerint akadt rá példa, hogy egy-egy helyi munkáltató – például maga a községi tanács – hétköznapi munkaidőben rajtaütésszerű ellenőrzést tartott mondjuk a strandfürdő területén. Hogy az afféle dologkerülők között, teszem azt, akik „a melegvízben bájaikat mutogató, semmittevő kuláknókkal hetyegnek”, nincsen-e magát csalárd módon táppénzre vetető, rossz erkölcsű alkalmazott – vagy épp a becsületesen fürdőző dolgozókat suttagó-propagandával föllazító osztályellenség.

7-szer a HETEDIK részben A PARASZTTÁRSADALOM VÉGÉRŐL

- **57** A hangulat borongósan őszi, az utca néptelen, két kalapos ül csak a padon, megy az utcán a kisvonat, elől egy ritkaság – Volkswagen –, s hátulról

egy ZIL érkezik. Középu, csenevész fák mögött a strandfürdő épülete. Ez volt a mi főutcánk.

- **58** Ez a tavaszi-napsütötte pedig valamelyik mellékutcánk – nem tudom, melyik, de ezer közül is kiválasztanám, hogy tótkomlósi. És az én húgomnak is volt ilyen szegélyes kardigánja, kisgarabolya s ugyanilyen frizurája csokorba kötött szalaggal – talán csak ez a fajta szövet-kertésznadrágja nem volt.

- **59** A téli képen a lányok a korabeli Lenin utcán vannak lefotografálva. A szánkó csövázás, ismerjük, tanácsos volt erős kötéllel ellátni, mert ha átfűztük egy-egy lovaskocsi hátuljának vaskarikáján, vagy ami még izgalmasabb volt, trappoló lovas-szánhoz kötöttük magunkat potyautasnak – mindig menet közben, futtában, engedélyt se kérve, de a kocsis örömmel hunyt szemet –, keresztülhúzathattuk magunkat a falun, végig a havas utakon.

- **60** Harmonikás-bendzsós zenekarral, tréfás karikatúrával díszített nagydobbal és kurzusonként, mint látjuk, legalább ötven részvevővel népszerű intézmény lehetett az ötvenes évek közepén az Árvai-féle tánciskola – közepén Árpád bácsi, a tánctanár, balján a felesége, Ilonka néni, úgy is, mint keresztanyám lakói. Mindenki a legjobb öltözékében – megfigyelhető, hogy a tánctanáron kívül a zenekari tagok is kamáslis cipőt öltöttek. A termet méretes vaskályha fűti, a hengermintás falon üresen ásító képkeret s egy leszakadt elsősegély-oktatási plakát, hogyan járjunk el vízből való mentésnél, és a többi.

- **61** És további mulatság: Emlék az 1955. évi Csárdáskirálynő című operettből, írják, és látjuk, nem akármilyen szereposztás telik ki helyi erőkből, s itt vannak mind beöltözve, Cecília, Szilvia, Edwin, Bóni gróf, Stázi, Miska pincér és a jaj-cicák...

- **62** Ezt a Komló szálló előtti csődülést bátortalanul messziről exponálták, nemigen látni, mi történik, mintha biztatnának valakit odafönt az erkélyen – talán mert kitűz egy zászlót, vagy eltávolít egy másikat? Mindenesetre ekkora csoportosulást ilyen elhelyezkedésben szakértőim is csak 1956 őszére képesek valószínűsíteni.

- **63** Itt pedig az '56-ban ledöntött főtéri szovjet emlékmű – már helyreállítva.

8-szor a NYOLCADIK részben MÉG EGYSZER A FÉNYKÉPÉSZEKRŐL ÉS UTÓKORUKRÓL

- **64** Megmondtuk mi rögtön, hogy aki hajdani fényképészek után kutat, arctalan árnyakat kerget. A temérdek hátrahagyott képen pont a saját ábrázatukat nem fogja fölfedezni – önmagukat nem kapták lencsevégre –, s nem talál írást, nincs mi szavukat őrizné, de hisz nem is igen beszéltek, annyit tán csak, repül a kismadár. És mert a régi fényképészek közül sokakat elhurcoltak és megöltek, míg javaikat konfiskálták – így hagyatékuk sem igen akad, csak utókoruk van.

Úgyhogy kurkászhat, amennyit akar, elbeszélőnk Weisz Sándorról sem fog képet találni, s valódi alakját se tudja megrajzolni, hiába próbálja egybetákolni azt, amit neki mi tanúsítva állítunk, róla tenyér-kifordítva találhatunk vagy

szemenszedetten koholunk. Viszont emlékszünk arra a falusi üzletsorra, ahol a húszas évek végén Tótkomlóra érkező Weiszék kibérelték az állagra bizony elég rozzant, ám valaha eleve is fényképészetnek épült, „napfény-műtermes”, tetőablakos, laborkamrát és műhelyt magába foglaló épületrészt – lakás nem tartozott hozzá, azt az István király utcán kaptak.

A Weisz-műterem udvari frontja itt a jelmezes-álbajszos népszínmű-játékosok 1935-ös csoportképének háttereként szerepel. Ám a fehérre mázolt, összetákoltsajtó, miként ezt kiderítettük, már a Betkó-kereskedés raktárába nyílik – nyilván azért mellmagasságban, hogy kocsirol könnyebben lehessen bepakolni. Hogy itt *A tót menyasszony-t* vagy a *Szegény leányt nem lehet elvenni* címűt játszották-e, nem tudjuk – más dolgunk volt, nem láttuk –, de hogy dalbetétes lehetett, és cigánymuzsika kísérte, ahhoz kétség nem fér.

- **65** Bizonyos Grosz György – ekkortájt piktorinas, ma zuglói nyugdíjas – összebarátkozott Weisz Sándor komolyabbik fiával, Imrével. Ezért jól emlékszik, hogy Weisz Imre a harmincas évek közepétől egyre többet fényképezett már az apja helyett. Miként bohémebbik fia, a Kóbi becenevű László is kitűnően fotografált. Innen aztán nemcsak a szerző kilétét firtató utókorai találgatások erednek, de a fáma szerint olykor már maguk se tudták megkülönböztetni munkáikat – a pecsét pedig mindegyiken a közös cégé, rajta a név az apáé.

Vagy tán nem hiszi elbeszélőnk, hogy még a legpompásabb csoportképnek sem akart gazdája akadni?, hogy vonogatták csak a vállukat, mintha mindhárman egymásnak tulajdonítanák? Nem tartja tán elbeszélőnk életszerűnek, hogy összetévesztették volna képeiket? Azt mondja, fölültettek bennünket a Weiszek?

Mondjuk, az ugratás nem állt tőlük távol, kivált a mókamester Kóbitól. Tudnivaló példának okáért, hogy az öreg Sándor imádta az énekesmadarakat, ezért a műteremben is mindig tartott csízeket – jól jöttek figyelem-lekötésül gyerek-fényképezéskor, mert nem a levegőbe beszélt (vagyis dehogynem), mikor azt mondta, itt repül –, idővel a kicsiny szárnyasokkal szívesebben bíbelődött már, mint a retusálással. Történt egyszer, hogy fiai megtréfálták. Fogtak tudniillik egy verebet, kipingálták szépen a tollazatát, és mint új ajándék-madarat nyújtották át a papának. Aki az általunk is buzgón terjesztett legenda szerint csak nézi, nézi, hát igen cifra, hallgatja, hát ismerősen csiripel, végre pedig így szól az öreg Weisz: Hát szép ez a modár, csak nem tudom, mit zobál.

Most pedig, ha megkérhetjük elbeszélőnket, ugyan ecsetelné már végre méltóképpen kedvenc Weisz-fotográfiánk erényeit. Még csak nem is helybéliek, mert a szomszéd aprófaluból, Nagymajlátról jött ez a gyönyörű, fura zenekar ide '35-ben. Hat kislány hegedűvel, mögöttük négy brácsás plusz egy hangszertelen fiú, s a felső sorban a kísérő – vagy énekes? – anyák. A balszélen az egyik szék üres – úgy képzeljük, onnan ugrasztotta föl a fényképész azt a leánykát, aki bizonyára éneklő csalogánya lehetett a kompániának, s akit beállított a leghangsúlyosabb helyre: a nagybőgős apuka mellé.

- **66** A falusi fényképészeknek az esküvő és a temetés, a nász és a gyász alkalmai kínáltak leggyakrabban munkát – az örömet persze a Weisz-képek közt is sokszorosan több felvétel örökíti meg, mint a fájdalmat. De a komlói hagyomány szerint a boldog menyasszonynak is van mit gyászolnia, nem véletlenül öltözik feketébe,

- **67** míg a kicsi lányt a ravatalra fehér menyasszonykának öltöztetik.

- **68** A tótkomlói gettót Itzkovits gépkereskedő házában, raktáraiban és udvarán jelölték ki '44 május 13-án – tudjuk, hogy Weiszék is bekerültek oda. E női portré Weisz-pecsétes hátoldalán azt olvassuk mégis, hogy „Emléklül kishúgomnak 1944. június 1.” Mégse hinnénk, hogy a fényképészt kiengedték volna még a műterembe – a kép a földátumozásnál hetekkel vagy hónapokkal korábban is készülhetett.

- **69** Ennek az 1946-os esküvői képnek inkább a kézzelfogható háttere, magának a fotográfus Weisz Imrének a műtermi környezete árulkodik a helyzetről. Apját és anyját Auschwitzba hurcolták és elpusztították. Bátyja, a Kóbi becenevű László egy Bergen-Belsenből hazafelé tartó vonaton hosszú éhezés után amerikai halkonzervvel lakott jól, és ebbe belehalt. Ennek szakértőm, Benedek István Gábor gyermekként a szemtanúja volt – apja, Braun Hugó ki akarta verni a konzervet Kóbi kezéből, aki nem hagyta. Éhes vagyok, Hogó!, mondta, és estére már nem élt. Egyedül Imre tért vissza Tótkomlóra, és a rendelkezésére álló körülmények között folytatta apjától örökölt mesterségét. E körülményekről árulkodik a kép háttere – lepereg a festék, hullik a vakolat, s az ablaküveg betört. És továbbra sem láthatjuk annak az arcát, aki éppen exponál.

- **70** Ez a jubileumi csoportkép azonban még az apa, Weisz Sándor műve – fejjel lefelé írt sajátkezű szignójával –, egy voltaképpen tökéletesen érdektelen majdnem-remekmű. Mert kit érdekel a Pipis-testvérek gőzmalma fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából 1933-ban készült és szám szerint 76 férfit ábrázoló fotográfia? Például azt, aki életében nem látott még ennyire élesen exponált képet, ilyen pontos munkát – mint én, aki a digitális technológiának köszönhetően ezt a fotót addig közelíthetem-nagyíthatom, míg minden egyes fejről akár külön-külön is kiragadható és még így is élethű arcképet nem nyerek.

Benedek István Gábor elsőnek édesapját, Braun Hugót, a cég főkönyvelőjét mutatja meg a széken ülő sorban jobbról a hetedikként – világos kabátban, csokornyakkendősen. Balra haladva a főmolnár, Gyivicsán ül, majd Pipis Sámuel, Pipis András fia s egyben a vállalat igazgatója következik. Tőle is balra pedig az apja és a nagybátyjai – négy, egyformán tarkoponyás fivér –, a tulajdonos Pipis-testvérek foglalnak helyet.

Braun Hugó főkönyvelő valóságos esetén alapul A fényképész utókora című regényem következő részlete, amely Kaiser doktor megjelentésszerű budapesti látogatásáról szól.

„Azt azért Kaiser doktorról el se tudtuk volna képzelni – mivel se malmos nem volt, sem a feketézőnek vagy árdrágítónak mondott csoportjába nem tartozhatott a fajtájának –, hogy egyszer csak fekete autóval jöjjenek érte, és úgy vigyék el, hogy nem tud odaszólni még egy viszontlátást se, vagy hogy fájront, a rendelésnek vége. Volt, aki nyomban azt kezdte puszogni, biztosan morfiummal seftelt, mert hallott ő nemrég ilyen orvosokról, de az asszonyok leintették, hogy kicsoda, Lojzi doktor?, ugyan, hagyja már el az ilyen beszédet.

Alkalmazandó bánásmódról senki nem mondott semmit, honnan tudhattuk volna, hogy – miként alhadnagyunk magát kifejezte – kesztyűsebb kézzel vagy ellenkezőleg kellett volna eljárni, hát akkor mért utólag akadékoskodnak aztán? De mit mondhatott volna az ember ennek a hepciáskodó doktornak, hogy hova visszük és miért, ha mi se tudjuk?, hát csak a kuss maradt. Már úgy is mint beszélés, meg úgy is mint hallgatás. Az utasítás az operatívoktól jött, csak a név meg a cím volt fölírva, meglett az utca, zuglói villa, csöngetés, kijön a muki papucsban, leeresztett hózentróglival, ilyen és ilyen elvtársat keressük, ő az, jól van, utas átadva, erőt, egészséget, mondtuk – de csak volna.

Mert az elvtárs vigyorogva tolakodott át köztünk, a doktor meg, ahogy kikászálódott, igen cifrán elkáromkodta magát – néztünk is nagyot ezen, hogy nebaszameg az a tót kurvaisten.

Lojzikám!, borult a nyakába ez a hózentróglis, Jankó, te marha!, csóválta fejét a doktor, és még könnyeztek is.

Hát te hozattál ide, te kötélrevaló?!

Na mit szólsz?, hiába bujkálsz, csak kikutattalak!

Akurvaélet!, hát ezek puszipajtások, nekünk meg ezt mért nem mondta senki?, úgyhogy sürgősen letisztelegtünk, és elkotródtunk, de hát ezek akkor ránk se bagóztak többet, csak utána lettünk lebaszva.

Innentől Kaiser számára váratlanul megszépült a nap, Dusza János bevezette egy pazar lakásba, eldicsekedvén, hogy nősülése alkalmából pár hete költöztek ide, s mielőtt még a doktor megkérdezhetne volna, kit vett el, az egyik benyílóból egy takarító fiatalasszony emelkedett föl a lavórja mellől, parasztpruszlikban, gyökérkefével a kezében, formás combjára föl kötött szoknyában, melynek csomóját pironkodva oldozta ki a vendég láttán. Hogy ez az ő Zsofkája, mutatta be Dusza, hát, csak hazament érte, hogy akar-e pesti asszony lenni, és akart, így és így hívják, emlékszik tán Lojzi a családjára, a síneken túli harmadik utcában laknak, de ő nem emlékezett, hanem inkább gratulált mindkettejüknek.

Mikor aztán Zsofka elszabadkozta a magáét – s megvolt a véleménye a nem-tudja-kiféle nagyságosékról, akik itt laktak, de egy padlót föl nem bírtak tisztességesen súrolni, ő most tart éppen az utolján, a doktor úr el nem tudja képzelni, mi koszt kellett itt fölvakarnia neki a tíz körmével –, kisietett a konyhába, hogy befejezze a vacsorafőzést.

A férfiak konyakkal koccintottak a viszontlátás örömeire, kifaggatták egymást, a holtakra gondolva elszomorodtak, majd megint fölvidultak – már

csak a föltálalt kacsasült és a lekváros kifli otthonias ízeitől is, meg a pompás bortól – közben egymás szavába vágva kérdeztek-feleltek, ám egyelőre inkább közös ismerősöket tárgyalva ki, mint sajátmagukat. Ahogy Zsofka – ki amúgy sem igen tudott hozzászólni a beszéd témához – föllállt, hogy leszedje az asztalt, Dusza tett egy célzást, miszerint nemcsak azért örül Kaisernek, mert évek óta nem látta, hanem voltaképpen sürgős is a dolog, úgyszólván elnézést, hogy ilyen ripsz-ropszra lett nyélbeütve a találkozás, de tán Lojzi se bánja, aztán mégis a politikára terelte a szót, terjengős eset-elmesélésekbe fogott, miközben Kaiser hiába várta, hogy a tárgyra térjenek.

A fiatalasszony elmosogatott, megágyazott a doktornak, sőt, már el is köszönt, mert ő továbbra is a tyúkokkal fekszik – de azért Jankót csak odaereszti még, tréfálkozott Kaiser, mire Zsofka fülig elpirulva fordult be a hálószobába –, s ezután is kellett Duszának majd' félóra, míg végre föltápáskodott, na, jöjjön a Lojzi, hadd mutassa meg a dolgozószobáját.

Kaiser azt hitte, azt az egészen remek íróasztalt kell megcsodálnia, ott, az ablaknál – egyébként is föltűnt neki, hogy Duszáék a jelek szerint a kissé lehasznált és hiányos, ám így is figyelemreméltó bútorzattal együtt kapták a lakást –, de a zavartan tébláboló Jankó ekkor lecövekelt a ruhásszekrény előtt.

Hát, tudod, s elgrimaszolta magát, lehet, hogy meg fogsz lepődni, azzal kitárta a szekrényt, megnézte magát a baloldali ajtó tükrében, majd sarkon fordulva rámeredt a teliaggatott másik ajtóra, és azt mondta: Lojzikám, taníts meg engem nyakkendőt kötni!

Baszd meg, hát ezért...?!

Mért?, hát... kit kérhetnék meg én? Mert eddig vígan elvoltam a kihajtott gallérral, még az esküvőn is, de most, hát az a helyzet, hogy a jövő héttől kineveztek prágai követnek...

Micsodának...?!

...és elő van írva az az átkozott protokoll is! Most akkor kérdezzem meg a kultúrattasémtól, hogyan kell hurkot kötni?, hogy kiröhögjön?! Törtem a fejemet, hogy kit ismerek én, régi embert, aki nyakkendőt hord, és egyedül te jutottál az eszembe. Na, mondom, úgyis milyen rég láttam a Lojzit, egy-két telefon – hát másnapra megvolt a címed, munkahelyed, minden! Igaz, hogy te örökös csokornyakkendőös vagy, mondom, de csak elboldogulsz ilyenekkel is!, azzal belemarkolt a vastag nyaláb kravátliba.

Nagykövet leszel...?! És tudsz te ehhez... csehül?

Csehül?, hát te aztán velmejjel tudod, hogy po szlovenszki is csak olyan otthoniasan, de mondták, hogy az nyi chiba, mert nem baj.

És azt is a protokoll írja, hogy egy nagykövet már vacsoravendéget is csak az ávóval hozhat? Na, mutasd a nyakad!, rántott le Kaiser a zsinórról egy nyakkendőt, odaállt Dusza Jankó mögé, átkarolta s kezdett a nyakába csomót kötni – ám feleúton megállt. Hogy ő csak azzal a feltétellel, ha Dusza elárulja, minek vagy hát kinek köszönheti ezt a szépen ívelő karriert.

S akkor Jankó szégyellősen bevallotta, hogy hát... megtetszett a... – s fölfelé bökdösött az ujjával.

Kinek?

Hát a..., és most az látszott a tükörből, hogy a szemét fordítja a plafonra.

Csak nem magának a kopasznak?, ámult el Kaiser, de akkor Dusza elég élesen rászólt, hogy nana, azért...!, holott még mindig összeölelkezve álltak a szekrénytükör előtt.”

(A fényképész utókora 161–164. old.)

Végezetül pedig:

Hölgyeim és Uraim!

2005 februárjában bizonyos alkalommal, amely legutóbbi regényemmel volt kapcsolatos, afféle „beszédet” kellett a hallgatósághoz intézнем. Mivel hogy e mai összejövétel számomra hasonlóan megtisztelő és bátorító, engedjék meg, hogy földézzem annak pár gondolatát és egy gesztusát.

Akkor ugyanis elhatároztam, hogy – függetlenül opuszom esztétikai minőségétől, hisz e tekintetben a szerző burkolózzék szerény (de legalább álszerény) hallgatásba – ami e műbe foglalt kérdések tárgyát illeti, azaz tematikus tekintetben nem fogok csöndben maradni. Megragadtam tehát az alkalmat, és bátorkodtam följajánlani *A fényképész utókora* című regényemet a nemzeti irodalom befogadó kebelébe, szövegének testébe. Hátha tekinteni lehetne ezt a könyvet is egyetemesen magyar nemzeti sorsunk fundamentumait feszegetőnek, nép-nemzeti gyökerűnek s elköteleződésűnek – annak ellenére, hogy...

Annak ellenére, kezdtem sorolni, hogy (1) nem csupán magyar (hanem szlovák, német, zsidó s egyéb) eredetű magyarságunk elevenébe vágó kérdéseket sorjáz. Annak ellenére, hogy (2) a magyarság pusztulása, fogyatkozása, illetve megmaradása sorskérdését az elbeszélés bizonyos történelmi ponton mint a koncentrációs táborokba való deportálás következményét tekinti és tárgyalja, s hogy e ponton (3) épp azt az elhíresült kérdést feszegeti, miszerint hol vészett el a magyar a magyarban. Annak ellenére, hogy (4) e regény az úgymond nép-nemzetet nem szüntelenül s pusztán áldozatnak, hanem egyszersmind tettesnek tekinti – hogy tehát nemzeti bűnrészességről is beszél, sőt (5), a hit és erkölcs letéteményeseit – vagyis az egyházakat s azok szolgáit – sem véli maradéktalanul büntelének és vádolhatatlannak. És annak ellenére, hogy (6) e könyv mondatai szembesülést ajánlanak némely elődmondatokkal: tudniillik a népi-nemzeti írómozgalom '45 előtti hőskorának bizonyos okfejtéseivel, később pedig (7) a pártállamhoz való – mondjuk így – alkalmazkodásaival. Meg annak ellenére, hogy (8) ebben a könyvben a szülőföldjéhez mindhalálig hű, s faluja hagyományait műveiben őrző lokálpatriótát Buchbindernek hívják – aki eredetére nézve zsidó, hivatását tekintve fényképész –, és hogy (9) ez a regény a diktatúráknak azt a korát,

amelyben játszódik, e fotográfus utókoraként rögzíti. S végül annak ellenére, hogy (10) a szóban forgó művet afféle posztmodernnek mondható stílusjegyek szeplőzik – például (11) az elbeszélők kilétére vonatkozó bizonytalanságok és egyéb léhaságok (12, 13 stb.).

De hiszen hát – beszéljek nyíltan – mégsem az előbbieik *ellenére*, hanem épp az elsoroltak *miatt* képzeltem volna és képzelném ma is szívesen úgy, hogy bár létezne oly nemzeti spektrum, amelybe könyvem betagozódhatna. Ha tehát a fentebb felsoroltakkal *együtt* mutatna nemzeti irodalmunk közepébe. Mely meritum így ugyanis nem oda esne, ahová a nemzetinek mondott irodalom önnön sűrűsödési pontját egyébként tájolni szokta. Az a magyar nemzeti irodalom ugyanis, amellyel ez esetben számolni kéne, jelentősen mást foglalna magába, mint az, amit e fogalom manapság használatos értelme kijelöl és (mint a nemzet sorskérdései terepét) a maga számára szekértábori alapon lefoglal.

Tisztelt közönség!, folytattam, bár úgy állhatnék tehát ide most ezzel a könyvvel, ezekkel a könyvekkel, mint nép-nemzeti író! Ki tényleg vagyok amúgy – félparaszti sorból, faluról jött illető. Bárha oly időket élnénk, midőn az ilyesmi úgy lehetne természetes alkotója identitásunknak, mint édesanyánk neve vagy a szülők laccíme (különben kihez és hogyan találhatnánk haza), és magától értődne például, hogy aki e példázatban volnék, ez az illető is hazájának rendületlenül híve, oh magyar!, noha származásra tót. Egészen az. Övéi pedig – a hozzá-tartozók – további nacionálékat is föl tudnának mutatni magyarságuk fundamentumaként. Ám ez mind mélységesen mellékessé válna, nem volna érdekes már akkor, ha oly időket élnénk.

De hátha már most sem érdekes, hátha különösebb értelme sincsen a stempliknek. S ha a tagadó verziók riasztóak („nem-népi, népietlen?, nem-nemzeti, nemzetietlen?”), akkor lehetséges, hogy a népi-nemzetivel se megyünk már sokra? Vagy ha a „népit” (mint mára kiürültet) hagyjuk végre: Mely irodalom számítson nemzetinek? S melyikféle zárja ki magát e körből? – például az, amely nem-magyar témához, külföldi szereplőhöz nyúl? Vagy ha pusztán nem elég világos a hősök ide-tartozási vonala s ügyeik etnikai-társadalmi-történelmi beágyazottsága? Vagy mondjuk, ha egy mű röstellnivalók kitergetésével lomboz le nemzeti önérzetet, akkor „nemzetietlen”?

Csupa zavar és zavart magyarázkodás sejlik a besorolás körül.

Tettünk hát egy nosztalgikus tiszteletkört bizonyos identitás-fogalmak körül, hogy ott találjuk magunkat, ahonnan elindultunk: Semmi nem azon múlik, ott virít-e a kabáthajtókára kitűzve a jelvény – így a nemzeti tudat, kultúra, irodalom sorsa, állapota és ápolása sem.

Lehet, hogy még sincsen szüksége se könyvnek, se szerzőnek borítóra-homlokra tapasztható besorolási megkülönböztetésre? Lehet, hogy nincs szüksége rá.

Ezért ha indító fölkinálásomat megismételhetem: Egyszerűen egy magyar író (fájdalommal mondok le a „nép-nemzeti” titulusról, csakúgy, mint a tót származás bukójáról), egy illető – sőt, jó, legyen: egy ürge – ajánlja ilyen és

ilyen című regényét és többi könyvét olvasóinak. Ezidőszert e művek tehát hadd *ne* törekedjenek direkt a nemzeti irodalom befogadó kebelébe, szövegének testébe, egyszerűen legyenek csupán elérhetőek – a besorolás, pozíció, státusz és rang ügye pedig maradjon közömbös.

Hát ebben az értelemben foglalna szék az illető, ha erre sikerülne méltónak bizonyulnia.